

סקירת ספרות מאמרים בנושא התערבויות למניעת אלימות כלפי נשים בזוגיות¹

איריס בלומנפלד-סדוב, כרמל קריץ, אביב טסלר, אריאלה פרטיג.

כללי

אלימות כלפי נשים בזוגיות, הינה תופעה רחבה בעלת השלכות מרחיקות לכת. מחקרים מצביעים על כך שכל אישה שלישית תחוה אלימות על רקע מגדרי במהלך חייה.² בישראל אין נתונים רשמיים עדכניים שמאפשרים לאמוד את היקפה המלא של התופעה, כי אם רק נתוני סקר משנת 2001, לפיו יותר מ-200,000 נשים סבלו מאלימות פיזית לאורך חייהן, ולפי ההערכות, שיעור התופעה גבוה יותר בפועל ולא פחת בחלוף שני עשורים.³ להלן נסקור ספרות מאמרים, העוסקים במניעת אלימות כלפי נשים בזוגיות. תחילה נעסוק בתרומתה של המניעה לצמצום הבעיה, נתאר את סוגי המניעה ואת גישת בריאות הציבור המובילה בתחום בארה"ב בעשורים האחרונים. בהמשך, נפרט אודות מהותה של המניעה הראשונית, גורמי הסיכון לאלימות כלפי נשים בזוגיות ומאפיינים מרכזיים משותפים, שהמחקר זיהה בתוכניות התערבות ראשוניות שנמצאו אפקטיביות. בהמשך לכך, נתאר כמה זירות התערבות במעגלי החיים, שנמצאו משפיעות על הפחתת האלימות ונתאר שורה של חסמים למניעה הראשונית. עוד נתייחס לסוגיות מרכזיות נוספות בתחום המניעה: מניעה שניונית, עירוב גברים במניעה, נתאר את מגבלות ההערכה של התערבויות מניעה ונחתום בהתייחסות למגמות חדשות במניעה, הקוראות לשימוש במדיות חברתיות. נציין, כי סקירות ישראליות בנושא, הפנו למחקרים אודות תוכניות מניעה בארה"ב ובמדינות אחרות, על כן התמקדנו אף אנו בעיקר במחקרים אמריקאיים ואחרים מדיסציפלינות שונות.⁴

הצורך במניעה ומושגי יסוד

השפעותיה של התופעה הרווחת של אלימות כלפי נשים בזוגיות, כוללות השלכות על בריאותן הפיזית והרגשית של נשים, קשיים הקשורים לעלייה בסבירות למעורבות במערכת המשפטית, אובדן הכנסה ועלויות כספיות הקשורות לטיפול רפואי ופסיכולוגי, ועוד.⁵ בנוסף, לאלימות זו השלכות על בריאותם והתפתחותם של ילדים החיים בצל אלימות, כמו גם השלכות כלכליות וחברתיות כבדות ביותר.⁶ נזקיה הקשים והרחבים של התופעה, מבהירים את החשיבות הרבה בפיתוח והשקעה בתוכניות מניעה.⁷ יחד עם זאת, מחקרים מראים, כי תקציב מרבית המדינות

¹ סקירה זו נכתבה על-ידי איריס בלומנפלד-סדוב, כרמל קריץ, אביב טסלר ואריאלה פרטיג, סטודנטיות לתואר שני באוניברסיטת תל-אביב, במסגרת הקורס אלימות כלפי נשים במשפחה: פרספקטיבה אינטרדיסציפלינרית (עיוני ומיומנויות), המשותף לבית-הספר לעבודה סוציאלית, התכנית ללימודי נשים ומגדר, הפקולטה למשפטים והחוג לחינוך רפואי, בפקולטה לרפואה.

² Fulu, E., Kerr-Wilson, A., Lang, J., Gibbs, A., Jacobson, J., & Jewkes, R. (2014). "What works to prevent violence against women and girls". Evidence Review of interventions to prevent violence against women and girls Pretoria: **Medical Research Council**, pp: 1580-1589; Garcia-Moreno, C., Heise, L., Jansen, H. A., Ellsberg, M., & Watts, C., "Violence against women", **Science**, 310(5752) (2005), p. 1282.

³ מבקר המדינה, ההתמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג, התשפ"א - 2021, ע' 445.

⁴ ר', למשל, רחל, ארהרד, "תוכניות מניעה: בין התאוריה ליישום", בתוך מניעת שימוש בסמים ובאלכוהול, עורכות ריקי צימר וחגית בוני-נוח, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, ירושלים, 2014, וכן כדורי, אריאל, אלפסי, ימית, "בחינת יעילותן של תכניות התערבות בית ספריות (School-Based Prevention Program) למניעת אלימות, סמים ואלכוהול", מדינת ישראל, המשרד לביטחון הפנים, הרשות הלאומית לביטחון קהילתי, 2019, וכן כדורי, אריאל, מניעת אלימות בין בני זוג (Preventing intimate partner violence): ארגו כלים, תכניות, מדיניות ופרקטיקות, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, ביטחון קהילתי (2020), המשרד לחינוך וקידום קהילתי.

⁵ Deborah M., Capaldi, Jennifer, Langhinrichsen-Rohling, "Informing Intimate Partner Violence Prevention Efforts: Dyadic, Developmental, and Contextual Considerations.", **Prevention science** 13.4 (2012): 323-328, p. 323.

⁶ Fulu et al., p. 1282.

⁷ Jewkes, R., Willan, S., Heise, L., Washington, L., Shai, N., Kerr-Wilson, A., Gibbs, A., Stern, E., & Christofides, N., "Elements of the design and implementation of interventions to prevent violence against women and girls associated with success: Reflections from the what works to prevent violence against women and girls? Global programme.",

המערביות בנושא, מושקע ברובו בהתמודדות עם ההשלכות של אלימות זו, על מי שנפגעו, באמצעות פיתוח מענים טיפוליים, כגון מרכזי טיפול ומקלטים לנשים וילדים היוצאים ממערכת יחסים אלימה, וכן על מי שפגעו, בעיקר באמצעות מערכות אכיפת החוק. רק מיעוט התקציב מושקע במניעה.⁸

מושג המניעה מתבסס על ההבנה, כי עדיף למנוע בעיות מאשר לטפל בהשלכותיהן כשהן מחמירות.⁹ תכניות מניעה החלו לפעול בתחילת המאה ה-20, בעיקר בתחומי הרפואה והפסיכולוגיה, כתוכניות המקדמות תפקוד מיטיב על שלל היבטיו, כחלק מרצון למנוע פתולוגיות עתידיות. לאורך השנים התגבש מדע המניעה המבוסס על מחקר מדיספלינות רבות כגון פסיכולוגיה, רפואה, עבודה סוציאלית, משפטים ועוד.¹⁰

הפסיכיאטר ג'רלד קפלן, ביסס בשנות ה-60 של המאה ה-20 את התשתית המושגית לתחום המניעה ופיתח את החלוקה המרכזית המשמשת גם היום. במסגרת זאת, הבחין קפלן בין שלושה סוגי מניעה: מניעה ראשונית, מניעה שניונית ומניעה שלישונית.¹¹ בעוד מניעה ראשונית עוסקת בשלב בו המחלה עוד לא מתבטאת באופן ביולוגי, מניעה שניונית מתבצעת לאחר שלמחלה כבר ישנם ביטויים ביולוגיים, אך לפני שהמחלה הסבה סבל או נזק בלתי הפיך, ומניעה שלישונית מתקיימת כאשר כבר ישנו סבל אולם יש רצון למנוע התדרדרות.¹² בהמשך לכך, בשנת 1994, סווגו התערבויות המניעה לשלוש קטגוריות, שמכוונות למשתתפים עם רמות שונות של גורמי סיכון: (1) אוניברסלית – התערבות המיועדת לאוכלוסייה הכללית; (2) סלקטיבית – התערבות המיועדת לקבוצות עם גורמי סיכון; (3) אינדיקטיבית – התערבות לפרטים עם סיכון גבוה.¹³

מורכבות תופעת האלימות כלפי נשים בזוגיות ומגוון האמצעים הנדרשים למגרה, מחייבים שיתוף פעולה בין הקהילה לבין מגוון דיסיפלינות - בריאות, חינוך, משפט ועוד.¹⁴ אם בעבר נתפסה אלימות כלפי נשים בזוגיות, כעניין פרטי שאינו דורש מענה או התערבות ציבורית, הרי שבעשורים האחרונים, מתגבשת ההבנה, מדובר בתופעה חברתית, וכזו הכרוכה באופן הדוק בבריאות הציבור.¹⁵ דוגמא לכך, ניתן לראות בארה"ב, בה, החל משנות ה-80 של המאה ה-20, רוכז העיסוק במניעת האלימות בסוכנות הממשל העיקרית האחראית לבריאות הציבור במדינה - המרכזים לבקרת מחלות ומניעתן (CDC- Centers for Disease Control and Prevention). בכלל זאת, ניכרת הפניית מאמץ מיוחד לקידום מניעה של אלימות כלפי נשים בזוגיות, באמצעות גישה של בריאות הציבור.¹⁶

משמעות מרכזית של שימוש בגישת בריאות הציבור, היא בדגש שמושם על תחום המניעה בכלל, ועל מניעה ראשונית בפרט, שמטרתה מניעת השלכות בריאותיות שליליות מלקרות מלכתחילה.¹⁷ גישה זו ממקדת את המבט

International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(22) (2021), 12129
<https://doi.org/10.3390/ijerph182212129>, p. 1, 13.

Whitaker, D. J., Lutzker, J. R., Mercy, J., & Chin, P. M. Hammond, (2006), "Setting a violence prevention agenda at the centers for disease control and prevention.", **Aggression and Violent Behavior**, 11(2), 112–119, p. 113
<https://doi.org/10.1016/j.avb.2005.07.003>

⁹ ארהרד, ע' 23.

¹⁰ שם, ע' 24, 26.

¹¹ שם, ע' 24.

Gordon RS Jr., "An operational classification of disease prevention", **Public Health Rep.** 1983; 98(2), p. 107.¹²

Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E., & Davino, K., "What works in prevention. Principles of effective prevention programs.", **The American psychologist**, 58(6-7), 2003 449–456, p. 450.

Garcia-Moreno et al., p. 1283.¹⁴

Krantz, G. "Violence against women: a global public health issue!", **Journal of epidemiology & Community health** 56.4 (2002), p. 242.¹⁵

Saltzman, L. E., Green, Y. T., Marks, J. S., & Thacker, S. B. (2000). "Violence against women as a public health issue: Comments from the CDC1". **American Journal of Preventive Medicine**, 19(4), p. 325.

Saltzman et al. p. 325; Hammond et al. p. 113.¹⁷

אל הגורמים החברתיים, הסביבתיים וההתנהגותיים שעומדים בבסיסה של האלימות.¹⁸ בעולם המחקר, חרף העיסוק באלימות הנדונה והבנת שורשיה, משאבים מחקרניים מועטים בלבד מופנים לפיתוח תכניות מניעה ובחינת יעילותן. ראיית האלימות כלפי נשים בזוגיות כבעיה של בריאות הציבור, כפי שנעשה בארה"ב, כאמור, מאפשרת גם הקצאת משאבים למחקר הנוסף הדרוש.¹⁹

מאפיין נוסף של גישה בריאות הציבור בתחום המניעה, הוא ראייה רב מערכתית ודגש על עבודה משותפת בין סוגי גופים שונים, כגון מחקר, קהילות וארגונים, וכן בין דיסציפלינות שונות, ובהן רפואה, עבודה סוציאלית, קרימינולוגיה, חינוך, תקשורת ומשפט.²⁰ מודל הפעולה של גישת בריאות הציבור, בנוי מארבעה שלבים: זיהוי הבעיה, זיהוי גורמי סיכון וגורמי חוסן, פיתוח התערבויות לטיפול בבעיה והטמעת התערבויות אפקטיביות.²¹ בהמשך לכך, גישת בריאות הציבור מדגישה את הצורך בזיהוי גורמי חוסן ובחינת המקרים בהם היינו מצפים שתהיה אלימות והיא לא מתרחשת, על מנת לגזור מהם עקרונות מניעה ולאפשר ליחידים ולקהילות גישה לתוכניות שמקדמות התנהגות לא אלימה וכתוצאה מכך השלכות בריאותיות חיוביות.²²

וידגש, כי גישת בריאות הציבור אינה תלויה דווקא בגוף המוציא אותה לפועל, כגון מערכות בריאות, כי אם בשאלה, האם המדיניות הננקטת, מפחיתה השלכות בריאותיות שליליות, הן ברמה הפיזית והן הרגשית.²³ גישה זו אף עשויה לסייע לשנות תפיסות רווחות ולהדגיש את היותה של האלימות בעיה בריאותית, שדורשת מענה הולם בדומה לבעיות בריאותיות אחרות. באופן זה, ניתן לגרום להפניית משאבים לתחום על-ידי ארגוני בריאות שאינם עוסקים בכך כיום, וגם להשפיע על ראייתה של האלימות כלפי נשים בזוגיות, כתופעה הניתנת לצמצום ולא כגזירת גורל.²⁴

מניעה ראשונית

מניעה ראשונית, כוללת מאמצים מתוכננים לצמצום שכיחותם של מקרים חדשים של התנהגות לא-תפקודית, באוכלוסייה שטרם הדגימה סימנים של התנהגות לא מתפקדת, ועידוד קידום התנהגויות הידועות כתורמות להתנהגויות תפקודיות. מניעה ראשונית מתמקדת, אם כן, באוכלוסיות בריאות ובקבוצות של אנשים (להבדיל מפרטים).²⁵ הפסיכולוג סליגמן המשיג מניעה ראשונית כ'פסיכולוגיה חיובית', בניית יכולות ומסוגלות, שימשו למניעת בעיות פסיכו-חברתיות חמורות.²⁶ מניעה ראשונית מתרחשת באמצעות הקנייה של יכולות, כישורים וידע לקדם התנהגויות תפקודיות, בקרב האוכלוסייה הרחבה, כמו גם בקרב בעלי תפקידים שיכולים לרכוש בעצמם יכולות וכישורים אלה ולהעבירם הלאה לאחרים, כגון מורים, מנהיגי נוער, עיתונאים, הורים, חברים ועוד.²⁷ הפסיכולוג גולוטה, מונה ארבעה כלים, המעודדים צמיחה של התנהגויות תפקודיות בחברה, באמצעות מתרחשת מניעה ראשונית: הכלי הראשון, הוא חינוך המוביל להגדלת ידע וכתוצאה מכך לשינוי גישות והתנהגויות. הכלי

Hammond et al. p. 113.¹⁸

Ibid, ibid.¹⁹

Ibid, ibid.²⁰

Ibid, p. 114.²¹

Ibid, p. 119.²²

Ibid, p. 113.²³

Ibid, p. 114.²⁴

Gullotta, Thomas P., "The What, Who, Why, Where, When, and How of Primary Prevention.", **The Journal of primary prevention** 15.1 (1994): 5–14, p. 6.

ארהרד, ע' 25.

Gullotta, p.7.²⁷

השני, הוא קידום מיומנויות: פעילויות המקדמות יכולות חברתיות, וכך את יכולות הפרט להתמודד עם נסיבות חברתיות, רגשיות ובריאותיות שליליות. השלישי, הוא התערבות במערכות קהילתיות וארגונים: הסרת חסמים שמקורם בכוחות שמעבר ליכולות הפרט, פיתוח משאבים קהילתיים ופעולות חקיקה או שיפוט שמעצימות קבוצות מוחלשות. לבסוף, הכלי הרביעי הוא תמיכה טבעית – תמיכה חברתית וסיוע מסביבתו של הפרט, לרבות בעלי מקצועות העוסקים בתפקידים שמאפשרים לקדם את בריאות הציבור.²⁸ מכיוון שתבניות של התנהגות מתפתחות לאורך פרקי זמן ממושכים, מניעה ראשונית אינה יכולה להתמצות בהתערבות בודדת, כי אם עליה להיות מקיפה ונמשכת לאורך כל תקופת החיים וכן לשלב בין ארבעת כלי המניעה.²⁹

ריכוז מאמצים במניעה ראשונית – אלימות כלפי נשים בזוגיות

במסגרת פעולות המניעה השונות, מקומה של המניעה הראשונית הוכר כבעל פוטנציאל להוביל להפחתה בממדיה של בעיית האלימות כלפי נשים בזוגיות. נחיצותה של מניעה ראשונית נובעת, בין היתר, מהעלויות הכלכליות הכבדות שהאלימות גוררת ומיכולותיה המוגבלות של המדינה לטפל בבעיות הנגרמות לאזרחיה כתוצאה מהן.³⁰ בארצות הברית, כאמור, מניעת אלימות בזוגיות, עומדת בראש סדרי העדיפויות של בריאות הציבור. הייס (Heise) מסבירה, כי הפחתת רמת האלימות הכוללת של בני זוג כלפי נשים באוכלוסיה הרחבה, מצריכה מניעה ראשונית, המכוונת להפחתת שיעורה ברמה הקהילתית, לפני שהחלה.³¹ ספיבק ועמיתים סבורים אף הם, כי ניתן לטפל בבעיית האלימות כלפי נשים בזוגיות, רק אם המיקוד יועבר למניעה ראשונית, וכי לצורך כך נחוצה מעורבות של מגזרים מרכזיים רבים, לרבות מערכת החינוך, התקשורת, מערכת המשפט הפלילי, תחבורה, שיכון, תעשייה פרטית ועוד.³² דאטון מנמק את הצורך בריכוז מאמצים במניעה ראשונית, בין היתר, בשל העובדה שמחקרים העוסקים במסלולי התפתחות, מראים שהתעללות כלפי נשים בזוגיות, ניתנת לחיזוי בקרב מתבגרים.³³ עוד הוא מנמק, כי סקירת השפעות של תוכניות התערבות מוקדמות מסוימות מלמדת, שעוצמת השפעתן נשמרת ולעיתים אף גדלה לאחר סיום ההשתתפות בתוכניות, בעוד שהשפעת התערבויות תגובתיות לאלימות שהתרחשה כלפי נשים, נוטה לדעוך לאחר סיום תוכנית ההתערבות.³⁴ מניעה ראשונית משמעה, העברת המוקד מהתערבויות שמטרתן שיפור שירותים קיימים, לעבר תוכניות ומדיניות, המיועדות להשפיע על הגורמים שביסוד אלימות בזוגיות.³⁵

גורמי סיכון לאלימות כלפי נשים בזוגיות

באמצע שנות ה-90 של המאה ה-20, החלה להבשיל ההבנה בקרב תיאורטיקנים, כי הגורמים לאלימות בני זוג כלפי נשים הינם מורכבים, ולא ניתן להסביר אלימות זו על פי תיאוריות של גורם יחיד.³⁶ התפיסה שהתקבלה

Ibid, p. 12.²⁸

Ibid, p. 9, 11.²⁹

Nation et al., p. 449. גם 7-8, ור' גם Ibid, p.³⁰

Heise, L., "What Works to Prevent Partner Violence? An Evidence Overview", STRIVE Research Consortium³¹ (2011), p. 4 <http://strive.lshtm.ac.uk/resources/what-works-prevent-partner-violence-evidence-overview>.

Spivak, H. R., Jenkins, L., VanAudenhoove, K., Lee, D., Kelly, M., Iskander, J., & Centers for Disease Control and Prevention (CDC), "CDC Grand Rounds: a public health approach to prevention of intimate partner violence.", *MMWR. Morbidity and mortality weekly report*, 63(2) (2014), 38–41, p. 40.³²

Don G. Dutton, The Prevention of Intimate Partner Violence, *Prevention Science*, 13.4 (2012): 395-397, p. 395.³³

Ibid, p. 396. בעניין זה דאטון מתייחס להתערבויות מוגנות בתוך המשפחה, שנחקרו על-ידי מקלאוד ונלסון, ביחס ל-56 תוכניות מניעה. הצמיחה בהשפעת התוכניות נמצאה ביחס למדדים של תגובתיות רגשית, מוטיבציה, כישורי מערכות יחסים והערכה-עצמית הן בקרב הורים והן בקרב ילדים.³⁴

Heise, p. V.³⁵

Heise, p. 6.³⁶

להבנת אלימות כלפי נשים בזוגיות, ידועה בשם "מודל אקולוגי" של התעללות. מודל זה מניח, כי אין גורם יחיד ש"גורם" לאלימות כלפי בן זוג, כי אם הסבירות שגבר מסוים יהפוך למתעלל או שקהילה מסוימת תהיה בעלת שיעורים גבוהים יותר של אלימות מקהילות אחרות, היא פונקציה של גורמים רבים המצויים באינטראקציה זה עם זה, ברמות שונות של "אקולוגיה חברתית". האקולוגיה כוללת, בין היתר, מסרים ונורמות שחברים, בני משפחה ומוסדות חברתיים מבנים כהתנהגות ראווה לגברים ולנשים, לרבות תפיסת אלימות כמקובלת בהקשרים שונים.³⁷ בהתאם למודל זה, ה-CDC מקדם בארה"ב שינוי בתנאים בהם אנשים חיים, עובדים ובשעות הפנאי, ברמות הלאומית, המדינתית והמקומית, באמצעות אסטרטגיות העוסקות בגורמים המבניים, וזאת נוסף על גורמים אישיים ובין אישיים הקשורים לאלימות בזוגיות.³⁸

חוקרים שונים, מצביעים על הצורך בבניית תוכניות התערבות מבוססות מחקר, שיוכיח קשר בין גורמי חוסן וסיכון לאלימות בזוגיות, ויהיה מבוסס על מה שידוע על אפקטיביות של התערבויות בהפחתת אלימות זו.³⁹ הייס מונה שלושה גורמים מרכזיים, שספרות המחקר זיהתה ביחס אליהם ראיות חזקות יחסית, בדבר תרומתם לאלימות כלפי נשים בזוגיות: נורמות הקשורות למגדר, לרבות תפיסות בדבר גבריות ונחיתות נשית; חשיפה לאלימות במהלך הילדות; ושימוש של גברים באלכוהול.⁴⁰ ארגון הבריאות העולמי, רואה אף הוא בשני הגורמים הראשונים כקשורים באופן הדוק לביצוע אלימות כלפי נשים בזוגיות.⁴¹ המשמעות המעשית היא, שהתערבויות שמפחיתות בהצלחה את הגורמים הללו, בקרב יחידים או בקהילות, יפחיתו גם את השכיחות והחומרה של אלימות בני זוג כלפי נשים.⁴²

פרט לזיהוי גורמי הסיכון, מניעת אלימות כלפי נשים בזוגיות, מצריכה גם הבנה של המאפיינים שמרכיבים מערכת יחסים רומנטית בריאה. לפי הגדרות ה-CDC, מאפיינים אלה כוללים: (א) אמונה בפתרון קונפליקטים לא אלים; (ב) מיומנויות תקשורת אפקטיבית; (ג) היכולת לנהל משא ומתן ולהסתגל ללחץ; (ד) אמונה בזכותם של שני בני הזוג לאוטונומיה; (ה) קבלת החלטות משותפת; ו-ו) אמון.⁴³ קפאלדי ולנגהינריכסן-רוהלינג מסבירות בהקשר זה, כי תוקפנות פיזית בזוגיות, קשורה לאינטראקציות זוגיות חסרות - מיומנות.⁴⁴

מניעה ראשונית – מה עובד? עקרונות כלליים של התערבויות אפקטיביות

בעשורים האחרונים, חוקרים שונים ניסו להגדיר מהם רכיביהן של תוכניות התערבות אפקטיביות, כיצד ניתן למדוד או להעריך אפקטיביות של התערבויות ומהם האלמנטים שפוגעים ביכולת להשיג תוצאות מועילות. חוקרים שבחנו ממצאים ממחקר המניעה, ביחס לבעיות אחרות של מתבגרים, ניסחו שורת המלצות לתוכניות מניעה. ניישן, קרוסטו ועמיתים, ערכו סקירת-על של מאמרים שסקרו תוכניות מניעה ראשוניות ביחס לארבע התנהגויות לא-תפקודיות של בני נוער, במטרה לזהות עקרונות כלליים של התערבויות אפקטיביות. סקירתם התמקדה בתוכניות מניעה ראשוניות אוניברסליות וסלקטיביות.⁴⁵ מחקרם הניב תשעה מאפיינים, שנקשרו בעקביות עם תוכניות מניעה

Ibid, ibid.³⁷

Spivak et al., p. 39.³⁸

Heise, p. ix, 5.³⁹

Heise, p. 4.⁴⁰

Heise, p. 5.⁴¹

Heise, p. 4.⁴²

Langhinrichsen-Rohling, Jennifer, and Deborah M Capaldi. "Clearly We've Only Just Begun: Developing Effective
Prevention Programs for Intimate Partner Violence." *Prevention science* 13.4 (2012): 410-414. Web, p. 410.

Capaldi & Langhinrichsen-Rohling, p.324.⁴⁴

Nation et al., p. 449-450.⁴⁵

אפקטיביות, הנוגעים למאפייני תוכנית ההתערבות, התאמת התוכנית לאוכלוסיית היעד ויישום והערכת התוכנית. בעקרונות הקשורים למאפייני התוכנית נכללים: (1) התוכניות היו מקיפות – כללו ריבוי התערבויות, קרי שילוב של התערבויות להגברת ידע, קידום פיתוח כישורים ושירותים רלבנטים. בנוסף הודגש עירוב כל המערכות שמשפיעות על התפתחות ההתנהגות הבעייתית; (2) התוכניות כללו שיטות הוראה מגוונות - הנחיה אינטראקטיבית וחוויות פעילות ומעשיות, לשם הגברת כישורי המשתתפים. הודגש, כי יש להימנע מהישענות יתר על ידע ומידע כמנגנון שינוי מרכזי; (3) תוכניות במינון מספק - המשתתפים צריכים לקבל חשיפה מספקת להתערבות. ככל שהצרכים של המשתתפים גדולים יותר, כך מידת ועוצמת ההתערבות צריכה לגדול. בנוסף לחשיפה הראשונית להתערבות, התערבויות יעילות בדרך כלל כוללות הפעלות חיזוק (בוסטר), לתמיכה בעמידות ההשפעה, שכן מחקרים על הערכות מעקב מלמדים, כי ההשפעות של התערבויות מניעה רבות נטו להתפוגג בהדרגה עם הזמן; (4) התוכניות היו מבוססות-תיאוריות התערבות - הכוונה היא כי יש לבסס תוכניות מניעה על תאוריות שנבדקו והוכחו כמייצרות את השינויים המבוקשים בגורמי הסיכון או החוסן ובסופו של דבר בהתנהגות המבוקשת. (5) התוכניות סיפקו הזדמנויות למערכות יחסים חיוביות – בכל הנוגע לילדים, מתן הזדמנויות לפיתוח מערכות יחסים חיוביות חזקות עם אדם אחר משמעותי, נקשרה באופן חזק לתוצאות חיוביות. נמצא כי מערכת יחסים הדוקה, עם מבוגר אחד לפחות שמשמש עבורם מודל חיובי היא קריטית.⁴⁶

בנוסף מציינים ניישן, קרוסטו ועמיתים שני עקרונות הנוגעים להתאמת תוכנית המניעה הראשונית לאוכלוסיית היעד. (6) הראשון, כי התוכנית תהיה מתוזמנת היטב. ביחס לילדים מוסבר, כי יש לתזמן את ההתערבויות בחייהם, כך שתהיה להן השפעה מקסימלית, קרי ליישמן לפני שילדים מדגימים את ההתנהגות הלא-רצויה, ולהתאימן התפתחותית למשתתפים. הם מסמנים את התקופה שמבית הספר היסודי ועד למעבר לחטיבת הביניים כנקודת זמן חשובה להתערבות. (7) העקרון השני, הנוגע להתאמה לאוכלוסיית היעד הוא, כי התוכנית תהיה רלוונטית סוציו-תרבותית, לרבות לנורמות מקומיות של הקהילה ואמונות ופרקטיקות תרבותיות.⁴⁷ בהקשר זה, יצוין, כי אי התאמה לקהל היעד, עלולה לפגוע לא רק ביעילות התכנית, אלא אף לעורר התנגדות וחוסר שיתוף פעולה.⁴⁸ הפסיכולוגים דורלק ודפרה מצאו, כי בכל הנוגע להתאמה להקשר הקהילתי, יש להתייחס לכוחות פוליטיים, מדיניות, מימון, ומידת המחויבות של הקהילה להטמעה, כאשר כל גורם עשוי לקדם או לעכב הטמעה של תכנית התערבות.⁴⁹ הם מציעים לערב את הקהילה בתכנון ההתערבות, ככלי להעצמה וסיוע בהתאמת התוכנית לצרכים, העדפות וההקשר התרבותי המסוים.⁵⁰ הם מדגישים, כי אין הכוונה להתאמות שטחיות בלבד, כגון שפה וסמלים תרבותיים, כי אם להתאמות לאלמנטים פסיכולוגים, חברתיים ותרבותיים מהותיים של אוכלוסיית היעד.⁵¹ שני המאפיינים החותמים את הרשימה, קשורים ליישום והערכת התוכנית. הראשון, הוא (8) הערכת תוצאות. ניישן, קרוסטו ועמיתים מסבירים, כי יש להשתמש באסטרטגיות הערכה, שמדגישות שיפור איכותי מתמשך, להבדיל

Ibid, p. 451-453.⁴⁶

Ibid, p. 453.⁴⁷

ארהרד, ע' 29.⁴⁸

Durlak, J. A., and DuPre, E. P. "Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation." *American journal of community psychology* 41.3 (2008), p. 336.⁴⁹

ibid, p. 340-341.⁵⁰

Ibid, p. 344. לענין זה נטען גם, כי שינוי ברמה הקהילתית מחייב גם שיח פתוח על הדינמיקה הייחודית הנוגעת לאלמנטים בהקשר הקהילתי המסוים, ר' Michau, L., Horn, J., Bank, A., Dutt, M., & Zimmerman, C. (2015). "Prevention of violence against women and girls: lessons from practice". *The Lancet*, 385(9978), p. 1677.⁵¹

מהצלחות אנקדוטליות, שעלולות להטעות. המאפיין האחרון, הוא (9) צוות מיומן היטב. מחקרים מצביעים על כך שכשהצוות שמעביר את ההתערבות הינו רגיש, מוסמך, עבר הכשרה מספקת, ונהנה מתמיכה ופיקוח במהלך ההתערבות, יישום התוכנית מועצם.⁵²

ג'וקס, ווילאן, הייס ועמיתים, בחנו לאחרונה את מרכיבי התכנון והיישום של התערבויות למניעת אלימות בזוגיות, במטרה להבין מה משפיע על אפקטיביות ההתערבות. מחקרים התבצע באמצעות סקירה של התערבויות שונות, שיושמו לאורך מספר שנים במסגרת תוכנית גלובאלית באסיה ובאפריקה.⁵³

זוהו על-ידם עשרה מרכיבי ליבה, של תכנון ויישום ההתערבות, המשפיעים על הצלחת ההתערבות בהפחתת אלימות. ארבעת המרכיבים החיוניים בתכנון ההתערבות, הם: (1) תכנון מוקדם היטב עם תיאוריית שינוי חזקה, המושרשת בידע על ההקשר המקומי; (2) התמקדות במספר מניעים של אלימות כלפי נשים ונערות, כגון אי שוויון מגדרי ותקשורת לקויה בתוך מערכת היחסים הזוגית; (3) תמיכה משולבת לנפגעי אלימות ו- (4) עבודה עם נשים וגברים, וכאשר רלבנטי עם משפחות.⁵⁴ בנוסף, זוהו שני מרכיבים חיוניים ביישום ההתערבות: (5) עצימות אופטימלית - בהמשך לממצאים של ניישן, קרוסטו ועמיתים, ג'וקס, ווילאן, הייס ועמיתים מצאו, כי משך ותדירות המפגשים (13-20 מפגשים), וכן אורך התוכנית הכוללת (40-50 שעות), צריכים להיות ארוכים דיו בכדי לאפשר זמן לרפלקציה ולמידה חווייתית. כשההפעלות צומצמו והתקיימו בפער רחוק מידי בין פגישה לפגישה, האפקטיביות נפגעה. [34]; (6) יישום על ידי צוות ומתנדבים, שנבחרו על פי הגישות השוויוניות המגדריות שלהם והתנהגות לא אלימה, ואשר עברו הכשרה, פיקוח ותמיכה יסודיים.⁵⁵

ארבעה אלמנטים נוספים קשורים בתכנון ההתערבות ונחוצים בחלק מהתוכניות: (7) העצמה מגדרית וחברתית עם פעילויות קבוצה וטיפוח יחסים בין אישיים חיוביים, וזאת בהמשך להנחה ששינוי התנהגותי הוא תהליך קולקטיבי ולא פרטני, ומצריך אתגור עמוק של ערכים ודעות; (8) שימוש בשיטות למידה השתתפותיות מבוססות-קבוצה, נמצא כרכיב קריטי להצלחת ההתערבות (אך אין די בו בלבד). הכוונה לשיטות המדגישות העצמה, רפלקציה ביקורתית ובניית מיומנויות תקשורת ופתרון קונפליקטים. (9) חוברות הדרכה וחומרים נלווים להתערבויות התומכים בכל מרכיבי ההתערבות ו- (10) תכנון מתאים לגיל לילדים, עם זמן ארוך יותר ללמידה, ולמידה מערבת, כגון ספורט ומשחק. לימוד ילדים צריך להיות מעצים, מערב ומהנה.⁵⁶

נמצא כי תוכניות שלא כללו את כל האלמנטים החיוניים לתכנון ויישום ההתערבות, לא היו אפקטיביות במניעת אלימות כלפי נשים ונערות.⁵⁷ ממצאי המחקר הצביעו על כך שבניית תוכניות המבקשות לשנות נורמות חברתיות או לעבוד עם ילדים מצריכה הרבה זמן, ולפיכך, עבודה כזו צריכה להיות ממומנת לפרק זמן של שלוש שנים לכל הפחות.⁵⁸

אסטרטגיות משפיעות על גורמי סיכון לאלימות כלפי נשים בזוגיות

שינוי נורמות מגדריות – קיימות ראיות חזקות, לכך שנורמות הקשורות לסמכות גברית, קבלה של הכאת נשים נשואות וצייתנות נשית, משפיעות על הרמה הכללית של התעללות במסגרות שונות. נורמות אלה, המופנמות על-

⁵² Nation et al., p. 454.

⁵³ Jewkes et al., p. 1,13.

⁵⁴ Ibid, p. 8-9.

⁵⁵ Ibid, p. 9-10.

⁵⁶ Ibid, p. 11-12.

⁵⁷ Ibid, p. 8.

⁵⁸ מוסבר, כי שינוי נורמות חברתיות, לא ניתן להשיג במסגרת זמנים קצרה. ר' Ibid, p. 13.

ידי גברים, מגבירות את הסבירות לכך שגבר מסוים ינהג באלימות.⁵⁹ מבין האסטרטגיות לשינוי נורמות, גישות ואמונות הקשורות למגדר, שתיים שנמצאו אפקטיביות בהערכות קפדניות הן: (1) סדנאות השתתפות בקבוצות קטנות, לאתגור אמונות קיימות, לבניית כישורים פרו-חברתיים, קידום רפלקציה ודיון ועידוד פעולה קולקטיבית, ו-2) 'חינוך' בקנה מידה גדול, או מאמצי פרסום בשילוב מאמצים לחיזוק מסרי תקשורת, טיפוח "סוכני שינוי" וחומרי הדפסה. שתי אסטרטגיות אלה, הניבו שינויים צנועים בעמדות ובאמונות ובמקרים מסוימים, הדגימו הפחתה בשיעורי האלימות המדווחים על-ידי בני זוג.⁶⁰

כאמור, חשיפה של בנים לאלימות בילדות, בין אם בענישה פיזית חמורה, התעללות פיזית כלפיהם, או עדות לאלימות כלפי אימהותיהם, התגלתה כגורם תורם לאלימות בן זוג בהמשך החיים. במדינות בעלות הכנסה גבוהה נמצא, כי אלימות מוקדמת מובילה להתנהגות אנטי-סוציאלית בנעורים ולאלימות בני זוג כלפי נשים בזוגיות בבגרות. עוד נמצא, כי התנהגות אנטי-חברתית בגיל ההתבגרות, היא בין המנבאים החזקים ביותר לאלימות עתידית של בני זוג.⁶¹ מחקרים ממדינות בעלות הכנסה גבוהה מלמדים, כי תוכניות הורות יכולות להפחית תוקפנות ילדים, הפרעת התנהגות והתנהגות אנטי-חברתית, לשפר את האינטראקציות הורה-ילד ולהפחית הורות קשוחה וענישה פוגענית. בדרך זו, ניתן להשיג השפעה על אלימות עתידית בזוגיות.⁶²

גורם נוסף שמעלה את תדירות וחומרת האלימות כלפי נשים בזוגיות, כמעט בכל סביבה שנחקרה הינו, כאמור, שימוש מופרז באלכוהול. אמנם, לא מדובר בגורם יחיד, אך נתונים מצביעים על כך שהפחתת שיעורי שתייה מוגזמים, יכולה להפחית את הרמה הכללית והחומרה של האלימות.⁶³

אסטרטגיה נוספת שזכיר, הינה העצמה כלכלית של נשים. לפי התיאוריה הכלכלית והפמיניסטית, הגברת הגישה והשליטה של אישה למשאבים, תפחית את הסיכון שלה לאלימות מצד בן זוגה, בטווח הרחוק. יחד עם זאת, חשוב לשים לב, כי המחקר מצביע על כך שהעצמה כלכלית של נשים במצבים מסוימים, עלולה לגרום באופן מעוות לעלייה באירועי אלימות זוגית, בטווח הקצר לפחות, בעיקר כאשר הגבר אינו מסוגל למלא את תפקידו הממוגדר כמפרנס והאישה מתחילה לתרום יותר לאחזקת המשפחה.⁶⁴

זירות התערבות מניעה ראשונית אפקטיביות

כאמור, השגת מניעה ראשונית של אלימות כלפי נשים בזוגיות, טעונה התערבויות בזירות שונות. להלן נתאר זירות התערבות מרכזיות, שמחקרים הצביעו עליהן כבעלות פוטנציאל להפחתת שיעורי אלימות.

1. התערבויות מבוססות בית ספר

מחקרים אמריקאים מלמדים על כך שאלימות בזוגיות מתחילה בגיל צעיר. סקר משנת 2011 העלה, כי כבר בגילאי התיכון, 9% מהתלמידות ים מדווחים על אלימות בדייטים וכי 22.4% מבין הנשים שחוו אלימות פיזית, אונס או מעקב (סטוקינג) על-ידי בן זוגן בבגרותן, חוו אלימות מסוג כלשהו מצד בן זוג, בצעירותן, בין הגילאים 11-17.⁶⁵ בנוסף, מחקרים מצביעים על כך שתוקפנות פיזית בזוגיות מגיעה לשיאה בגילאים צעירים יחסית, עד השלבים המאוחרים של גיל ההתבגרות, ופוחתת עם הגיל. קפאלדי ולנגהינריכסן-רוהלינג גורסות, כי ממצאים אלה מעידים

Heise, p. 4.⁵⁹

Heis, p. viii.⁶⁰

Ibid, ibid.⁶¹

Ibid, p. ix.⁶²

Heise, p. ix.⁶³

Heise, p. ix-x.⁶⁴

Spivak et al, p. 38.⁶⁵

על חשיבות ההתמקדות בתוכניות מניעה המיועדות לנוער, כבר בשלבים התחלתיים של היכרויות ראשונות.⁶⁶ פושי ומקנוטן-רייס מסבירות, כי לאור שכיחות האלימות וההתעללות בדייטים בגיל הנעורים, ומכיוון שדפוסי התנהגות אלה, המתקבעים בגיל הנעורים נמשכים בבגרות, יש לפעול למניעה ראשונית של אלימות בזירה זו, במטרה למנוע גם אלימות של בני זוג מבוגרים.⁶⁷

מבחינת העיתוי, יש לבצע את ההתערבות בגיל בו הנושא רלוונטי, אך לפני שהבעיה מופיעה. נתוני השכיחות, מצביעים על גיל 13 או כיתה ח', כגיל ההתערבות המתאים, בו מרבית בני הנוער טרם חוו התעללות בפגישות רומנטיות ואולם הנושא כבר רלוונטי עבורם וכן ניתן להשפיע על תפיסתם מערכות יחסים בשלב זה, ופחות בשלבים התפתחותיים מתקדמים יותר.⁶⁸ במחקרי ה-CDC נמצא, כי רוב התוכניות שמשפיעות על ההתנהגות, מכוונות למתבגרים ומניעה של אלימות בדייטים. עוד נמצא, כי מבין אסטרטגיות ההתערבות השונות שהוערכו, ישנן כמה שנמצאו אפקטיביות בשינוי ידע וגישות, אך לא בהתנהגויות בפועל.⁶⁹ לצד זאת, סקירתן של פושי ומקנוטן-רייס, העלתה ממצאים התומכים בכך ששינויים בנורמות ובעמדות כלפי התעללות בזוגיות, גורמים לשינויים בהתנהגויות של התעללות בזוגיות בפועל.⁷⁰ וויטאקר, מרפי ועמיתים מסבירים, כי ידע ועמדות הן אמנם מטרות מקובלות למאמצי מניעה, ושינוי חברתי בהיקף רחב מתאפיין בדרך-כלל בשינויים בגישות ובאמונות, אולם אין הוכחה, כי משתנים אלה רלוונטיים למניעת אלימות כלפי נשים בזוגיות ברמת הפרט.⁷¹

מחקרים אמריקאיים אודות תוכניות מניעה אוניברסליות, אשר יושמו בבתי ספר באוכלוסייה הרחבה, מצביעים כי על ההתערבויות להתמקד בשני המגדרים, ולא נמצא קשר משמעותי בין מצב סוציו-אקונומי לבין אלימות בדייטים. פושי ומקנוטן-רייס מציינות, כי זיהוי מתבגרים עם גורמי סיכון להתעללות בדייטים טעון מחקר וביצוע התערבויות אינדיקטיביות, הכרוך בעלויות גבוהות והוא מורכב. לכן, לדעתן, יש להעדיף תוכניות אוניברסליות, לאור שכיחות התופעה בטווח רחב של מתבגרים - עם וללא גורמי סיכון.⁷²

וויטאקר, מרפי ועמיתים מציינים, כי מרכיב משותף חשוב של התערבויות אוניברסליות אפקטיביות בבתי ספר היה התמקדות בפיתוח מיומנויות יחסים חיוביות, כגון יישוב קונפליקטים, מיומנויות הקשבה וניהול רגשות וכעסים.⁷³

2. התערבויות מבוססות קהילה/בני זוג/משפחה

וויטאקר, מרפי ועמיתים סקרו, בין היתר, התערבויות מבוססות-קהילה, מבוססות בני זוג ובגישה מבוססת משפחה בארה"ב. גם כאן, התערבות שהתמקדה בהגברת תקשורת חיובית ופתרון בעיות, ונלמדו בה מיומנויות תקשורת, הקשבה וטכניקות לפתרון בעיות נמצאה אפקטיבית גם לטווח ארוך.⁷⁴ אסטרטגיה נוספת, שזוהתה על-

Capaldi & Langhinrichsen-Rohling, p. 323.⁶⁶

Vangie A. Foshee, & Heath L. McNaughton Reyes, "Primary Prevention of Adolescent Dating Abuse Perpetration: When to Begin, Whom to Target, and How to Do It", In Preventing Partner Violence (2009), **American Psychological Association**, <https://doi.org/10.2307/j.ctv1chrrxd.10>, p. 41% מבני הנוער בארה"ב, מדווחים על שימוש באלימות פיזית כלפי שותפיהם לדייטים. חוקרים נוספים תמימי דעים עם האמור: ר' Whitaker, D. J., Murphy, C. M., Eckhardt, C. I., Hodges, A. E., & Capaldi & Langhinrichsen-Rohling, p. 324 וכן ר' Cowart, M., "Effectiveness of primary prevention efforts for intimate partner violence.", **Partner Abuse**, 4(2) 2013, 175–195, p. 177.

Foshee & McNaughton Reyes, p. 143.⁶⁸

Spivak et al., p. 39.⁶⁹

Foshee & McNaughton Reyes, p. 154-155.⁷⁰

Whitaker et al., p. 179.⁷¹

Foshee & McNaughton Reyes, p. 147-150.⁷²

Whitaker et al., p. 180.⁷³

Ibid, p. 185.⁷⁴

ידי ה- CDC כאפקטיבית, כללה עבודה עם נוער לפי המודל החברתי-אקולוגי של בריאות הציבור, במסגרת בית הספר ומחוצה לו, ועירוב משפיעים על בני נוער כדוגמת הורים, בני נוער בוגרים, מורים ואנשי צוות נוספים מבתי הספר.⁷⁵

ביחס להתערבויות מבוססות-משפחה, מחקרים מצביעים על החשיבות שבהשפעת הורים על התנהגות בני נוער והתפיסה של אלימות בזוגיות. קפאלדי ולנגהינריכסן-רוהלינג מציינות בפרט, כי גורמים הקשורים להתפתחות בעיות התנהגות, כגון שיטות הורות לקויות וחוסר מעקב הורי, נוטים להיות קשורים גם לאלימות של בני זוג אינטימיים מאוחר יותר.⁷⁶ מכאן ברי, כי יש צורך לקיים התערבויות גם בסביבה המשפחתית, בקשרי הורה-ילד, מה גם שנמצא, כי תוכניות המתמקדות בשינוי משפחתי, עשויות להיות יעילות לטווח ארוך, בשל ההשפעה המתמשכת של משפחות על מתבגרים.⁷⁷ באופן דומה, התערבויות לזוגות, בדגש על אסטרטגיות התנהגותיות וקוגניטיביות-התנהגותיות, הוכחו כאפקטיביות ביותר בשינוי התנהגויות במערכות יחסים.⁷⁸ הדעות חלוקות בשאלה, האם יש למקד את מאמצי המניעה של אלימות כלפי נשים בזוגיות בגישות ומיומנויות ספציפיות הקשורות לאלימות זו, או בכישורים חברתיים כלליים יותר, רגשיים והתנהגותיים.⁷⁹

חסמים להצלחת מניעה ראשונית

ספרות המחקר מצביעה על שורה של חסמים להצלחתן של התערבויות מניעה ראשוניות. נזכיר חלק מהם. מניעה ראשונית משולה לריצה למרחקים ארוכים. תוצאותיה אינן ניכרות מיד, והיא מחייבת התמדה, פעולות מרובות ונרחבות וכרוכה בפעולה בכל רובדי החברה. לכן, הינה מורכבת ביותר ומצריכה תיאום ושיתוף פעולה בין ארגונים, רשויות ומגזרים.

אחד החסמים המרכזיים, נובע מן הפער שבין המדע לבין הפרקטיקה של מניעה. ראשית, אנשי השטח אינם מעודכנים בהתפתחויות המחקר בתחום, ביחס למה שעובד במניעה. שנית, אנשי פרקטיקה רבים אינם יכולים לממן תוכניות מניעה מבוססות מחקר ראוי.⁸⁰

חסם חשוב נוסף, נובע מן הפער בין תכנונה של תוכנית מניעה ראשונית מבוססת תיאוריה ומחקר, לבין אופן יישומה בשטח. כאמור לעיל, יישום חלקי של תוכניות התערבות, או יישום לא קפדני ו/או לא רציף של תכני ההתערבות, כמו גם שימוש באנשי צוות שהכשרתם אינה מספקת, מהווים גורמים הפוגמים באפקטיביות התוכנית. חסם נוסף קשור בגישה לקהלי יעד רלבנטיים. כאמור, זירת ההתערבות הבית-ספרית, נמצאה כזירה אפקטיבית מרכזית. יחד עם זאת, גורמים המפעילים התערבויות המיועדות לזירה זו, מתארים קשיים בגישה לבתי הספר, הנובעים מחשש ומהתנגדויות הורים לתוכן רגיש זה, לצד חוסר רצון של המוסד החינוכי לגזול זמן לימודים. בנוסף, פעמים רבות, כאשר מתאפשר להפעיל את התכנית בבית הספר, הצוותים המעבירים את ההתערבויות, נדרשים לצמצמן לשיעור-שניים, שאינם מספיקים לייצר השפעה על ההתנהגויות הבלתי-תפקודיות.⁸¹

⁷⁵ Spivak et al., p. 39-40. ורי גם. michau et al 2015, p.1672-1673.

⁷⁶ Capaldi & Langhinrichsen-Rohling, p. 324-325.

⁷⁷ Foshee & McNaughton Reyes, p.159.

⁷⁸ Whitaker et al., p. 187.

⁷⁹ Ibid, p. 189.

⁸⁰ Nation et al., p. 455.

⁸¹ Foshee & McNaughton Reyes, p.158.

החוקרים מצביעים בנוסף, על חסם הנובע ממגבלות המחקר שנעשה עד כה. לדידם, קיים צורך במאמצי מחקר נוספים ואף מותאמים תרבותית, שיעסקו בתחומים שטרם נחקרה השפעתם על המניעה ובהשפעות של גורמי סיכון וחוסן שונים, על התפתחות ההתנהגות האלימה.⁸²

לבסוף, יצוין החסם הכלכלי, שהוא אולי החסם המרכזי בתחום המניעה. מניעה ראשונית אפקטיבית, כאמור, צריכה להתבצע בצורה נרחבת ורציפה, תוך הקפדה הן בשלב תכנון ההתערבות והן בשלב יישומה, על ביסוס מחקרי. לכן, התערבויות אפקטיביות מצריכות משאבים משמעותיים.⁸³

על אף הפוטנציאל הגדול, הטמון באסטרטגיות למניעה ראשונית של אלימות כלפי נשים בזוגיות, התחום מתוקצב במשאבים מועטים ביותר, בהשוואה למשאבים המיועדים לטיפול ושיקום בתוצאי האלימות לאחר התרחשותה.⁸⁴

מניעה שניונית

מניעה שניונית לעומת מניעה ראשונית, מיועדת לזיהוי מוקדם ככל האפשר של הבעיה בכדי להפחית את היקפה ועוצמתה.⁸⁵ אם מניעה ראשונית נועדה למנוע את האלימות מלכתחילה, מניעה שניונית נועדה לצמצם את עוצמת וחזרת מקרי האלימות שנשים חוות ביחסים אלימים קיימים.

בניית תוכניות מניעה שניונית יעילות, מחייבת אף היא הבנה של שורת גורמי החוסן והסיכון שנמצאו קשורים לאלימות בין בני זוג: (1) גורמים דמוגרפיים: גיל (גיל ההתבגרות וצעירים), הכנסה נמוכה, השכלה נמוכה ואבטלה. (2) גורמים בהיסטורית הילדות: חשיפה בילדות לאלימות בין ההורים, חווית הורות לקויה, התעללות והזנחה, כולל אלימות מינית. (3) גורמים ברמת הפרט: גורמים שעלולים להוביל להתנהגות אלימה בזוגיות הינם לחץ, חרדה ואישיות אנטי סוציאלית. (4) גורמי סיכון הקשורים לעמדות ביחס לשימוש באלימות במערכות יחסים ואמונה נוקשה בחלוקת תפקידים מגדרית במערכת היחסים. (5) גורמי סיכון התנהגותיים אחרים: ביצוע וקורבנות לאלימות זוגית במערכות יחסים קודמות, ברינות, היסטוריה של שימוש בסמים ואלכוהול, היסטוריה של עבריינות וסגנון תקשורת עוין. (6) גורמים ברמת מערכת היחסים: עוינות או קונפליקטים במערכת היחסים בזמן היפרדות וסיום של הקשר הזוגי. (7) גורמים ברמה הקהילתית והסביבה: עוני, הון חברתי נמוך (social capital), רשתות חברתיות הדוקות בקהילה, המתאפיינות ביחסי אמון והדדיות בין חברי קבוצות חברתיות שונות, יעילות קולקטיבית נמוכה בשכונות (collective efficacy) כגון, נכונות נמוכה של שכנים להתערב בגילויי אלימות, ונורמות מגדריות מזיקות כלומר, אמונות וציפיות לגבי תפקידם והתנהגותם של גברים ונשים בחברה.⁸⁶

וויטאקר, בייקר ואריאס, שסקרו התערבויות מניעה שניונית בארה"ב, מציינים כי יעוץ לזוגות הינה גישה מבטיחה של מניעה שניונית של אלימות כלפי נשים בזוגיות.⁸⁷ כאמור, אחד מגורמי הסיכון המרכזיים לאלימות כלפי נשים בזוגיות, הינו שימוש מופרז באלכוהול. מחקרים של או'פארל ועמיתים מצביע על כך, שטיפול זוגי התנהגותי,

⁸² ר' למשל, Ibid, 159.

⁸³ ר', למשל, p. 449. Nation.

⁸⁴ ארהרד, ע' 25. ור' גם נתוני תקציב בתוך דוח מבקר המדינה, ההתמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג, התשפ"א - 2021, ע' 467.

⁸⁵ ארהרד, ע' 26.

⁸⁶ א. כדורי, "מניעת אלימות בין בני זוג: ארגז כלים, תוכניות, מדיניות ופרקטיקות", ירושלים: המשרד לחיזוק וקידום קהילתי; 2020, הרשות למאבק באלימות בסמים ואלכוהול, ביטחון קהילתי, ע' 5.

⁸⁷ Whitaker D.J., Baker C.K., Arias I, (2008) Interventions to Prevent Intimate Partner Violence, In: Doll L.S., Bonzo S.E., Sleet D.A., Mercy J.A. (eds), Handbook of Injury and Violence Prevention. Springer, Boston, MA., p. 203-221, p. 208. המחברים מבהירים, כי הדברים מסויגים למקרים בהם ההערכה הינה, כי הטיפול הזוגי לא יוביל להסלמה באלימות.

המתמקד בהפחתת השימוש באלכוהול וסמים, הוא התערבות מבטיחה להפחתת האלימות בזוגיות ואף בעלת פוטנציאל להפחתתה לטווח ארוך.^{88, 89}

התערבויות מניעה שניוניות נוספות, הינן שירותי הסברה, הכוללים תמיכה חברתית ורגשית, גישה לשירותים (למשל, דיור ומעונות לילדים), ייעוץ משפטי ביחס לאפשרויות משפטיות להרחקת בן זוג אלים ועוד. מטרת ההסברה, היא גם תמיכה וגם הדרכה לגבי גישה למשאבים ולמידע הדרושים, כדי שהקורבנות יוכלו לתמוך בעצמם בעתיד. וויטאקר, בייקר ואריאס מציינים, כי שירותי ההסברה מהווים אף הם אסטרטגיה מבטיחה למניעה שניונית של אלימות כלפי נשים בזוגיות, קרי להפחתה בשיעורה ואולם מסבירים, כי חוקרים טרם הצליחו לזהות את הסיבות המדויקות לכך.⁹⁰

זירת התערבות נוספת למניעה שניונית הינה, התערבות מבוססת קהילה. בין מטרותיה גיוס משאבים ומנהיגות קהילתיים. וויטאקר ועמיתיו מציינים, כי מאמצי התערבות מניעה שניונית בזירה זו, מתאפיינים בתת-מחקר ומצריכים במיוחד הערכות מעמיקות, שכן חלק מהתוכניות שנסקרו על-ידם צמחו מהשטח והן אינן מבוססות מחקר.⁹¹

אסטרטגיה משמעותית למניעה שניונית של אלימות בזוגיות שעליה חוקרים מצביעים, היא השפעה על נורמות חברתיות המאפשרות לתופעה להתרחש, באמצעות קידומן של נורמות חברתיות מיטיבות: התערבות, דיווח, קידום שוויון מגדרי, סיוע ותמיכה בקורבנות וגינוי פומבי של אלימות כלפי נשים. נציין כמה תוכניות עיקריות בפרקטיקה של מניעה שניונית⁹²:

- 1) גיוס בעלי השפעה חברתית למתן דוגמה אישית להתנהגות חיובית.⁹³ (Engage Influential Adults and Peers)
- 2) בניס וגברים כסוכני מניעה.)⁹⁴ (Men and boys as allies in prevention)
- 3) חינוך והעצמה של הצופים מהצד⁹⁵ (Bystander empowerment and education)
- 4) תוכניות לאיתור נשים הסובלות מאלימות בזוגיות (screening), דרך מערכת הבריאות.⁹⁶ אנשי מערכת בריאות הציבור, נחשפים לנשים רבות ויכולים לסייע באיתור תוקף/קורבן לאלימות בזוגיות, מתן כלים לסייע ראשוני, ליווי והכוונה לגופים המטפלים.⁹⁷

גברים ומניעה

על מנת לבחון את תפקידם של גברים במניעה, יש להתייחס לשתי הנחות יסוד מרכזיות. ראשית, אלימות כלפי נשים בזוגיות היא בעיה חברתית, ולא בעיה של נשים, ושנית, כי היא נובעת, בין היתר, מנורמות הקשורות למגדר, לרבות תפיסות בדבר גבריות ונחיתות נשית.

Ibid, p. 209.⁸⁸

Ibid, ibid.⁸⁹

Ibid, p. 211.⁹⁰

Ibid, p. 215-216.⁹¹

כדורי, ע' 25.⁹²

Banyard, V. L. (2015). Toward the next generation of bystander prevention of sexual and relationship violence: action coils to engage communities. Springer International Publishing.⁹³

Miller, E., Tancredi, D. J., McCauley, H. L., Decker, M. R., Virata, M. C. D., Anderson, H. A., O'Conner, B., & Silverman, J.G. (2013). "One-year follow-up of a coach-delivered dating violence prevention program: a cluster randomized controlled trial", *American Journal of Preventive Medicine*, 45 (1), 108-112.⁹⁴

Banyard, V. L., Moynihan, M. M., & Plante, E. G. (2007). "Sexual violence prevention through bystander education: an experimental evaluation.", *Journal of Community Psychology*, 35(4), 463-481.⁹⁵

24. Heise, p.⁹⁶

כדורי, ע' 19.⁹⁷

אידיאולוגית הגבריות ההגמונית בחברה המערבית, מוגדרת על-ידי מספר נורמות וציפיות חברתיות ביניהן: צורך בניצחון, שליטה רגשית, נטילת סיכונים, תוקפנות, הפגנת כח על נשים, עליונות, הסתמכות עצמית, עליונות בעבודה ומרדף אחר סטטוס.⁹⁸ תהליך הפנמת אידיאולוגיה זו, הופך לאמונות לגבי הדרך שבה על גברים להתנהג.⁹⁹ הפנמת האידיאולוגיה הגברית והחזקת אמונות חזקות לגביה, צפויה להשפיע על מידת האלימות באופן כללי וכלפי נשים בפרט. אפטר, מציג מגוון מחקרים לפיהם, ככל שגברים תומכים ומאמינים בתפיסות לגבי תפקידי מגדר גברים, כך הם יתמכו ויהיו בעלי נטיות לאלימות כלפי נשים על מופעה השונים.¹⁰⁰

המגמה לערב גברים כשותפים שווים במניעת אלימות כלפי נשים, צברה תאוצה בעשורים האחרונים. בהקשר זה, קרוקס, גודוול ועמיתים מציינים, כי יש לגייס את הגברים הנורמטיבים, הלא-אלימים, ליטול חלק פעיל, כצופים מהצד, במניעת אלימות ועידוד שוויון מגדרי ומערכות יחסים בריאות. הם מסבירים, כי הצטרפותם של גברים לפעולה למען מניעת אלימות כלפי נשים, משמעותה לא רק ערעור על הפטריארכיה ועל הגבריות המגדירה אותה, כי אם הגדרת גבריות אחרת. זוהי בחירה מורכבת, שכן היא כוללת נטילת סיכון וביקורת חברתית על גבריותם, הם סובלים מהומופוביה וחשדנות הנוגעת למניעים שלהם. לכן, הסיכון וההשלכות החברתיות הכרוכים בנטילת אחריות באופן אקטיבי מצדם של גברים, גורם לפסיביות בקרבם.¹⁰¹

ישנן כמה גישות לשינוי קוגניטיבי התנהגותי בגברים (CBT), שהחשובה שבהן היא "תזמין, אל תאשים" ("I don't indict"). גישה זו יוצרת סביבה מכבדת עבור גברים, שבה יוכלו לקחת חלק פעיל במניעה מבלי להרגיש, כי הם סוכנים רעילים בחברה.¹⁰² פרספקטיבה של "הפסיכולוגיה של גברים" מראה, כי הוכחת כוח ושליטה בכלל, ובתוך זוגיות בפרט, היא חלק חיוני בזהות הגברית. לכן, חשוב לראות בשימושם של גברים בכוח ובשליטה, כמענה על צורך בקוהרנטיות פנימית. מחקר אודות טיפול פרטני וקבוצתי בגברים העלה, כי "הסרה" של תפקידי המגדר הגבריים וביסוס נורמות חדשות של גבריות ושל תקשורת, עשויות להוות גורם מרכזי במניעת אלימות כלפי נשים בזוגיות.¹⁰³

מגבלות ההערכה של התערבויות מניעה

חוקרים רבים מתארים את האתגר הגדול במניעת אלימות כלפי נשים בזוגיות, הכרוך בהשגת השפעה על שיעורי אלימות, באמצעות התערבויות. הייס הצביעה על כך, כי במונחים של הערכה, שדה ההתערבויות ביחס לאלימות בזוגיות, נהנה אמנם ממחקרים אודות ה"פרקטיקות הטובות ביותר", אך גם הערכות מדוקדקות אינן עונות על השאלה, עד כמה תוכניות מניעה שונות הצליחו בפועל להפחית אלימות. בדומה לסוגיות חברתיות נוספות בהן הסיבתיות מורכבת ודרושות גישות רב-שכבתיות, ישנו קושי בהמשגה וביישום של התערבויות, כמו גם בהערכה של השפעתן.¹⁰⁴ ספיבק ועמיתים הדגישו את הצורך הקריטי במחקר נוסף ובהערכה קפדנית של אסטרטגיות מניעה,

⁹⁸ Mahalik, J. R., Perry, J. C., Coonerty-Femiano, A., Catraio, C., & Land, L. N. (2006), "Examining Conformity to Masculinity Norms as a function of RAISEC vocational interests", *Journal of Career Assessment*, 14, 2006, 203–213, p. 205-206.

⁹⁹ אפטר, יאיר, פרידמן, אריאלה, & אוניברסיטת תל אביב. בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל. מוסד מעניק תואר (2005). קשר בין עמדות תומכות בהתנהגות אלימה ואידיאולוגיה של גבריות מסורתית בקרב בני נוער אוניברסיטת תל-אביב, ע' 21. שם, ע' 22.

¹⁰¹ Crooks, C. V., Goodall, G. R., Hughes, R., Jaffe, P. G., & Baker, L. L. (2007). "Engaging men and boys in preventing violence against women: Applying a cognitive-behavioral model.", *Violence Against Women*, 13(3), 217-239, p. 219.

¹⁰² Ibid, p. 236.

¹⁰³ בן פורת, ע', דקל, ר', גילבר, א'. (2018). "חוויתם של גברים אלימים המקבלים סיוע במרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה בישראל: מה עוזר בעזרה?", אוניברסיטת בר אילן, דוח מחקר, ע' 53-54.

¹⁰⁴ Heise, p. vii.

לצד איסוף ראיות באשר לדרך הטובה ביותר להגדלת תפוצת גישות אפקטיביות (scale up) בכדי להבטיח את אימוצן הנרחב.¹⁰⁵

בנוסף, חוקרים שונים מצביעים על חשיבות ביצוע הערכות אפקטיביות של תוכניות מניעה, בשים לב להקשר התרבותי בו הן מופעלות.¹⁰⁶ הייס, למשל, מציינת, כי בסיס הראיות ששימש להערכת אפקטיביות של תוכניות מניעה שקדמו למחקרה, מוטה מאוד למדינות בעלות הכנסה גבוהה, במיוחד לארצות הברית, ואין ודאות למידה שבה ממצאים אלה רלוונטיים למסגרות כלכליות ותרבותיות אחרות.¹⁰⁷

גם כאן, ישנה חשיבות לא רק למדידת התכנית כפי שעוצבה מראש, אלא גם למדידת השינויים שנעשו בתכנית ומידת השפעתם על האפקטיביות שלה. דורלק ודופרה מצאו, כי פעמים רבות חוקרים רואים בשינוי ביחס לתכנית המקורית כשינוי ולכן לא מודדים את התרומה של ההתאמות להצלחת התכנית וכך מונעים אפשרות ללמוד מהשפעת השינוי להטמעה בהקשרים נוספים.¹⁰⁸

מניעה ברשתות החברתיות

וויטאקר, מרפי ועמיתים, מצביעים על הצורך לבחון סביבות התערבות חדשות, שטרם נחקרו כראוי, ביניהן התערבויות הקשורות במדיה.¹⁰⁹ במסגרת זו, בחרנו להתייחס למחקרים, המציעים לעשות שימוש בפלטפורמות אינטרנטיות, ככלי מניעה.

מתבגרים בעידן הדיגיטלי משתמשים במרשתת וברשתות חברתיות באופן יום-יומי כחלק מתהליך החיברות שלהם ויצירת מערכות יחסים בין-אישיים, אך גם לביטוי ה"אני" וזהותם האישית. הם צורכים מידע ותכנים באופן פסיבי ומפיצים ויוצרים תכנים גם באופן אקטיבי. המרשתת משמשת גם זירה נוחה לחקר המיניות ולבחינת סוגיות מגדריות ומיניות בתקופת ההתבגרות.¹¹⁰ שימוש חיובי עשוי לסייע, בין היתר, בהעצמת מערכות יחסים עם בני גילם ובעיצוב זהותם, ואילו שימוש שלילי עלול להוביל להתנהגות תוקפנית, לאלימות מינית, להפרעות נפשיות ולהתנהגויות מיניות מסכנות.¹¹¹

קרלייל, גוידרי וברטון סבורות, כי פלטפורמות מדיה חברתיות, כגון פינטרסט,¹¹² המשמשות לעתים קרובות כמקומות לדיון במערכות יחסים, מהוות ערוצים אידיאליים לקידום מערכות יחסים בריאות ומניעת אלימות בין בני זוג. כאמור, לפי המודל החברתי אקולוגי, המשמש להבנת מניעה של אלימות בזוגיות, גורמי הסיכון לבעיה זו, מזוהים בארבע רמות חברתיות, פועלים ומשפיעים זה על זה - אינדיבידואלית (גורמים אישיים), בין-אישית (מערכות יחסים קרובות), קהילתית (מסגרות בהן מתרחשות מערכות יחסים חבריות כגון בתי ספר, מקומות עבודה), וחברתית (גורמים חברתיים רחבים לרבות נורמות ומדיניות חברתיות). ברמה החברתית, נורמות מגדריות

Spivak et al., p. 40.¹⁰⁵

Foshee & McNaughton Reyes, p.158.¹⁰⁶

Heise, p. vii.¹⁰⁷

Durlak and Depre, p. 341.¹⁰⁸

Whitaker et al., p. 187.¹⁰⁹

¹¹⁰ רן, עי ויוספסברג בן-יהושע, לי (2021) "מגדר, מין ומיניות בעולם דיגיטלי: חינוך מיטיב לצעירים ולצעירות, אפשרויות וסיכויים.", הוצאת מכון מופ"ת, מרכז המידע הבין-מכללתי, ע' 14.

Valkenburg P.M and Piotrowski J.T. (2017). Plugged in: How media attract and affect youth, Yale University Press, p. 273 https://yalebooks.yale.edu/sites/default/files/files/Media/9780300228090_UPDF.pdf.

Carlyle, K. E., Guidry, J. P. D., & Burton, C. (2021). Recipes for Prevention: An Analysis of Intimate Partner Violence Messages on Pinterest. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(11–12), NP6106–NP6123. <https://doi.org/10.1177/0886260518812073>

מסורתיות הן גורם סיכון.¹¹³ אחד ההסברים למגיפה המתמשכת של אלימות בזוגיות, הוא חוסר האחריות החברתית המיוחסת לנושא, והתפשטות עמדות האשמת-הקורבנות בתקשורת ובחברה.¹¹⁴ המחברות מציינות, כי מחקרים מצביעים על כך שיצוגי התקשורת, הם מבין ההשפעות החזקות ביותר על תפיסות הציבור לגבי קורבנות ופשע, בייחוד ביחס לייחוס אחריות לסיבות ולפתרונות לאלימות. בשל השימוש הנרחב בפלטפורמת הפינטרסט בארה"ב בקרב נשים, קרלייל, גוידרי וברטון מציעות לעשות שימוש במדיה חברתית זו, כדי למקם את האלימות בזוגיות בהקשר החברתי ולהתמקד בפעילויות מניעה, באמצעות קידום קמפיינים לבריאות הציבור, ובדרך זו להזיח את הנרטיב סביב האלימות בזוגיות, כך שיעמוד בקו אחד עם גישת בריאות הציבור המקובלת בארה"ב, דהיינו, להשפיע על תפיסות ציבוריות שגויות הן ביחס לאחריות החברתית למיגור המגפה (כהגדרתן) והן ביחס לביטוייה השונים. עוד הן מציעות לבחון את האפשרות לצרף אנשי מקצוע מתחום בריאות הציבור, לפעילות מניעתית מסוג זה.¹¹⁵

סיכום

בסקירה זו, ביקשנו להאיר מושגי יסוד בתחום מניעת אלימות כלפי נשים בזוגיות, בדגש על מניעה ראשונית, ולתאר כמה מן הממצאים המרכזיים אודות מאפיינים משותפים לתוכניות התערבות, שנמצאו אפקטיביות במחקרי הערכה מדעיים. לצד אלה, הצגנו שורה של אתגרים משמעותיים בשדה זה, עליהם מצביעים חוקרים מהתחום. הסקירה האמורה אינה מתיימרת לכסות את מלוא הסוגיות הנוגעות למניעת אלימות כלפי נשים בזוגיות, כי אם את המרכזיות שבהן, שעלו מקריאת המאמרים. ישנה הסכמה רחבה בקרב החוקרים בתחום המניעה, כי הגם שמדע המניעה התפתח בעשורים האחרונים, יש להמשיך במאמצים להשגת הבנה בדבר גורמים, מנגנונים ואסטרטגיות פעולה נוספים המשפיעים על אלימות כלפי נשים בזוגיות.

בדוח משנת 2018 מדגיש ארגון הבריאות העולמי, כי התערבויות למניעה, צריכות לכלול אסטרטגיות רב-שכבתיות וביניהן: רפורמה בדיני משפחה מפלים; חיזוק הזכויות הכלכליות של נשים; חיסול אי השוויון בין המינים בגישה לתעסוקה רשמית בשכר ולחינוך תיכוני; וברמת הפרט, אסטרטגיות המתייחסות לעמדות המצדיקות אלימות נגד נשים ומחזקות תפקידים סטריאוטיפיים מגדריים בתוך המשפחה; להפחית את החשיפה לאלימות בילדות; ולטפל בשימוש בסמים.¹¹⁶ הארגון אף קורא להגברת מנהיגות פעילה של ממשלות, מדיניות וחוקים שיחזקו שוויון מגדרי, את מערכות הבריאות ויקדמו השקעה ממוקדת באסטרטגיות ברמה הלאומית והמקומית, למניעה אפקטיבית וברת קיימא של אלימות נגד נשים. המלצות אלה נכונות גם ביחס למדינת ישראל.

איריס בלומנפלד-סדוב, סטודנטית לתואר שני בתכנית ללימודי נשים ומגדר, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל-אביב.
כרמל קריץ - סטודנטית לתואר שני בתכנית ללימודי נשים ומגדר, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב
אביב טסלר - סטודנטית לתואר שני בתכנית ללימודי נשים ומגדר, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב
אריאלה פרטיג - סטודנטית לתואר שני בבית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב

¹¹³ Ibid, p. NP6108.

¹¹⁴ Ibid, p. NP6109.

¹¹⁵ Ibid, p. 6117-6120. המחברות מדגישות את הצורך במחקר נוסף שיבחן את אפשרות השימוש בפלטפורמת פינטרסט ופלטפורמות חברתיות נוספות, ובאופן שיהיה אף רגיש למאפיינים תרבותיים ואחרים רלבנטיים, להשגת יעילות.

¹¹⁶ Violence against women prevalence estimates, 2018. Global, regional and national prevalence estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partner sexual violence against women. Geneva: World Health Organization, on behalf of the United Nations Inter-Agency Working Group on Violence Against Women Estimation and Data (UNICEF, UNFPA, UNODC, UNSD, UNWomen); 2021. p, 42-43.

רשימה בבליוגרפית :

אפטר, י', "קשר בין עמדות תומכות בהתנהגות אלימה ואידיאולוגיה של גבריות מסורתית בקרב בני נוער", אוניברסיטת תל אביב: תל אביב, 2005.

ארהרד, ר', "תוכניות מניעה: בין התאוריה ליישום", בתוך מניעת שימוש בסמים ובאלכוהול, עורכות ריקי צימר וחגית בוני-נוח, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, ירושלים, 2014

בן פורת, עי., דקל, ר', גילבר, א', "חוויתם של גברים אלימים המקבלים סיוע במרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה בישראל: מה עוזר בעזרה?", אוניברסיטת בר אילן, דוח מחקר, 2018.

דוח מבקר המדינה, ההתמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג, התשפ"א - 2021.

כדורי, אריאל, אלפסי, ימית, "בחינת יעילותן של תכניות התערבות בית ספריות (School-Based Prevention Program) למניעת אלימות, סמים ואלכוהול", מדינת ישראל, המשרד לביטחון הפנים, הרשות הלאומית לביטחון קהילתי, 2019.

כדורי, אריאל, "מניעת אלימות בין בני זוג (Preventing intimate partner violence): ארגו כלים, תכניות, מדיניות ופרקטיקות", הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, ביטחון קהילתי, המשרד לחיזוק וקידום קהילתי, 2020.

רן, ע' ויוספסברג בן-יהושע, ל' (2021) "מגדר, מין ומיניות בעולם דיגיטלי: חינוך מיטיב לצעירים ולצעירות, אפשרויות וסיכויים.", הוצאת מכון מופ"ת, מרכז המידע הבין-מכללתי.

Banyard, V. L. (2015), "Toward the next generation of bystander prevention of sexual and relationship violence: action coils to engage communities." Springer International Publishing.

Banyard, V. L. , Moynihan, M. M., & Plante, E. G. (2007). "Sexual violence prevention through bystander education: an experimental evaluation.", **Journal of Community Psychology**, 35(4), 463-481.

Capaldi, Deborah M., Langhinrichsen-Rohling, Jennifer, "Informing Intimate Partner Violence Prevention Efforts: Dyadic, Developmental, and Contextual Considerations.", **Prevention science** 13.4 (2012): 323–328

Carlyle, K. E., Guidry, J. P. D., & Burton, C., "Recipes for Prevention: An Analysis of Intimate Partner Violence Messages on Pinterest.", **Journal of Interpersonal Violence**, 2021, 36(11–12), NP6106–NP6123. <https://doi.org/10.1177/0886260518812073>

Crooks, C. V., Goodall, G. R., Hughes, R., Jaffe, P. G., & Baker, L. L. (2007), "Engaging men and boys in preventing violence against women: Applying a cognitive-behavioral model.", **Violence Against Women**, 13(3), 217-239.

Durlak, J. A., and DuPre, E. P., "Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting implementation.", **American journal of community psychology** 41.3 (2008).

Dutton, Don G., The Prevention of Intimate Partner Violence, **Prevention Science**, 13.4 (2012): 395-397.

Fulu, E., Kerr-Wilson, A., Lang, J., Gibbs, A., Jacobson, J., & Jewkes, R., "What works to prevent violence against women and girls. Evidence Review of interventions to prevent violence against women and girls Pretoria", **Medical Research Council** (2014), 1580-1589.

Foshee, V. A., and McNaughton Reyes, Heathe L., "Primary Prevention of Adolescent Dating Abuse Perpetration: When to Begin, Whom to Target, and How to Do It", In Preventing Partner Violence (2009), **American Psychological Association**. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1chrrxd.10>

Garcia-Moreno, C., Heise, L., Jansen, H. A., Ellsberg, M., & Watts, C., "Violence against women", **Science**, 2005, 310(5752), 1282-1283.

Gordon RS Jr., "An operational classification of disease prevention.", **Public Health Rep.** 1983; 98(2): 107-109.

Gullotta, Thomas P., "The What, Who, Why, Where, When, and How of Primary Prevention.", **The Journal of primary prevention** 15.1 (1994): 5-14.

Heise, L., "What Works to Prevent Partner Violence? An Evidence Overview", STRIVE Research Consortium, 2011. <http://strive.lshtm.ac.uk/resources/what-works-prevent-partner-violence-evidence-overview>

Jewkes, R., Willan, S., Heise, L., Washington, L., Shai, N., Kerr-Wilson, A., Gibbs, A., Stern, E., & Christofides, N., "Elements of the design and implementation of interventions to prevent violence against women and girls associated with success: Reflections from the what works to prevent violence against women and girls? Global programme.", **International Journal of Environmental Research and Public Health**, 18(22) (2021), 12129 <https://doi.org/10.3390/ijerph182212129>

Krantz, G. "Violence against women: a global public health issue!", **Journal of epidemiology & Community health** 56.4 (2002).

Langhinrichsen-Rohling, Jennifer, and Deborah M Capaldi. "Clearly We've Only Just Begun: Developing Effective Prevention Programs for Intimate Partner Violence." **Prevention science** 13.4 (2012): 410-414.

Mahalik, J. R., Perry, J. C., Coonerty-Femiano, A., Catraio, C., & Land, L. N. (2006), "Examining Conformity to Masculinity Norms as a function of RAISEC vocational interests.", **Journal of Career Assessment**, 14, 203-213.

Michau, L., Horn, J., Bank, A., Dutt, M., & Zimmerman, C., (2015). "Prevention of violence against women and girls: lessons from practice", **The Lancet**, 385(9978).

Miller, E., Tancredi, D. J., McCauley, H. L., Decker, M. R., Virata, M. C. D., Anderson, H. A., O'Conner, B., & Silverman, J. G. (2013). "One-year follow-up of a coach-delivered dating violence prevention program: a cluster randomized controlled trial.", **American Journal of Preventive Medicine**, 45 (1), 108-112.

Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E., & Davino, K., "What works in prevention. Principles of effective prevention programs.", **The American psychologist**, 58(6-7), 2003, 449-456.

Saltzman L.E., Fanslow J.L., McMahon P.M., Shelley G.A., "Intimate partner violence surveillance: uniform definitions and recommended data elements", version 1.0. Atlanta, GA: US Department of Health and Human Services, CDC; 2002. http://www.cdc.gov/ncipc/pub-res/ipv_surveillance/intimate%20partner%20violence.pdf

Saltzman, L. E., Green, Y. T., Marks, J. S., & Thacker, S. B. (2000). "Violence against women as a public health issue: Comments from the CDC1". **American Journal of Preventive Medicine**, 19(4).

Spivak, H. R., Jenkins, L., VanAudenhove, K., Lee, D., Kelly, M., Iskander, J., & Centers, "CDC Grand Rounds: A Public Health Approach to Prevention of Intimate Partner Violence" *MMWR. Morbidity and mortality weekly report* 63.2 (2014): 38–4.

Valkenburg P.M and Piotrowski J.T. (2017), *Plugged in: How media attract and affect youth*. Yale University Press
https://yalebooks.yale.edu/sites/default/files/files/Media/9780300228090_UPDF.pdf

Whitaker D.J., Baker C.K., Arias I, (2008) Interventions to Prevent Intimate Partner Violence, In: Doll L.S., Bonzo S.E., Sleet D.A., Mercy J.A. (eds), *Handbook of Injury and Violence Prevention*. Springer, Boston, MA., p. 203-221, p. https://doi.org/10.1007/978-0-387-29457-5_11

Whitaker, D. J., Lutzker, J. R., Mercy, J., & Chin, P. M. Hammond,(2006), "Setting a violence prevention agenda at the centers for disease control and prevention.", *Aggression and Violent Behavior*, 11(2), 112–119. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2005.07.003>

Whitaker D.J., Murphy C.M., Eckhardt C.I., Hodges A.E., Cowart M., "Effectiveness of primary prevention efforts for intimate partner violence.", *Partner Abuse*, 2013; 4: 175–195

WHO, **Violence Against Women Prevalence Estimat 2018**, estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partne sexual violence against women. Geneva: World Health Organization, on behalf of the United Nations Inter-Agency Working Group on Violence Against Women Estimation and Data (2021).
<https://www.inss.org.il/he/publication/domestic-violence-and-technology/>